

Рішення
разової спеціалізованої вченої ради
про присудження ступеня доктора філософії

Здобувач ступеня доктора філософії: Яблуновський Артур Володимирович, 1998 року народження, громадянин України, освіта вища: навчається в аспірантурі Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара Міністерства освіти і науки України з 2022 р., виконав акредитовану освітньо-наукову програму «Соціологія».

Разова спеціалізована вчена рада, утворена наказом Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара Міністерства освіти і науки України, м. Дніпро, від 25 березня 2026 року № 89, у складі: голови разової спеціалізованої вченої ради

- **Віталія КРИВОШЕЇНА**, професора, декана факультету суспільних наук і міжнародних відносин Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара Міністерства освіти і науки України;

рецензентів:

- **Вікторії БОЙКО**, кандидата соціологічних наук, доцента кафедри політології, соціології та публічного управління Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара Міністерства освіти і науки України;
- **Олесі ГУДЗЕНКО**, кандидата соціологічних наук, доцента, доцента кафедри політології, соціології та публічного управління Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара;

офіційних опонентів:

- **Наталії КОМИХ**, кандидата соціологічних наук, доцента, завідувача кафедри психології, соціології та педагогіки Дніпровського державного університету внутрішніх справ Міністерства внутрішніх справ України;
- **Олени ЛІСЕЄНКО**, доктора соціологічних наук, професора, професора кафедри філософії, соціології та менеджменту соціокультурної діяльності ДЗ «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К.Д. Ушинського» Міністерства освіти і науки України.

на засіданні 26 травня 2026 року прийняли рішення про присудження ступеня доктора філософії з галузі знань 05 Соціальні та поведінкові науки **Яблуновському Артуру Володимировичу** на підставі публічного захисту дисертації «Українська національна ідентичність у дискурсивних практиках: модули трансформації в актуальних реаліях» за спеціальністю 054 Соціологія.

Дисертацію виконано у Дніпровському національному університеті імені Олеся Гончара Міністерства освіти і науки України, м. Дніпро.

Науковий керівник: ХОДУС Олена Володимирівна, доктор філософських наук, доцент, професор кафедри політології, соціології та публічного управління Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара.

Дисертацію подано у вигляді спеціально підготовленого рукопису із

дотримання вимог пункту 6 Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 року № 44 (зі змінами). В дисертації вперше визначена специфіка української національної ідентичності як дискурсивного конструкту, що гуртується навколо таких «вузлових точок» як «мова», «історія», «культура» та «зовнішня політика», за визначення яких точиться символічна боротьба; виявлена специфіка української національної ідентичності як простору прагматичної активності різних «зацікавлених» суб'єктів, які мають різні інструментальні можливості в легітимації маркерів української національної ідентичності; з'ясовані контекстуальні умови практик конструювання української національної ідентичності до початку російської агресії; з'ясовані основні трансформації, що сталися з українською національною ідентичністю та практиками її конструювання після російської агресії 2014 року та повномасштабного вторгнення 2022 року; розкриті особливості державного (офіційного) конструювання української національної ідентичності в актуальних реаліях на прикладі аналізу практик Уповноваженого з захисту державної мови та Українського інституту національної пам'яті. Практичне значення отриманих результатів дослідження полягає у тому, що сформульовані у дисертації висновки можуть бути використані: у практичній діяльності – органами державної влади, політичними партіями та громадськими організаціями для формування оптимальної політики ідентичності в актуальних реаліях; в освітньому процесі – при підготовці підручників, навчальних посібників та викладанні спеціальних курсів, присвячених проблемам української національної ідентичності та практикам її конструювання; у науково-дослідній роботі – для подальшого вивчення процесу конструювання української національної ідентичності та його впливу на різні аспекти суспільного життя, розробки нових теоретичних підходів і методик дослідження.

Дисертація виконана державною мовою із дотриманням вимог до оформлення дисертації, встановлених МОН України. Обсяг основного тексту дисертації відповідає нормам, встановленим освітньо-науковою програмою «Соціологія» за спеціальністю 054 Соціологія Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара Міністерства освіти і науки України.

Здобувач має 10 наукових публікацій за темою дисертації, з яких 3 статті, у наукових фахових виданнях України, 7 тез доповідей на Всеукраїнських науково-практичних конференціях з міжнародною участю, які відповідають вимогам пунктів 8, 9 Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, зокрема:

1. Яблуновський А. В. Українська національна ідентичність: особливості дослідження у вітчизняній науці. *Епістемологічні дослідження в*

- філософії, соціальних і політичних науках*. 2023. 6(2). С. 100-109. DOI: <https://doi.org/10.15421/342330> (фахове видання категорії «Б»).
2. Яблуновський, А. В. Національна ідентичність як дискурсивне утворення: основні суб'єкти конструювання. *Науково-теоретичний альманах Грані*. 2025. 28(5). С. 18-37. DOI: <https://doi.org/10.15421/172594> (фахове видання категорії «Б»).
 3. Яблуновський А. В. Державне конструювання української національної ідентичності в 1991-2014 роках: ключові особливості. *Епістемологічні дослідження в філософії, соціальних і політичних науках*. 2025. 8(2). С. 149-157. DOI: <https://doi.org/10.15421/342552> (фахове видання категорії «Б»).

У дискусії взяли участь голова і члени спеціалізованої ради та присутні на захисті фахівці:

Голова спеціалізованої вченої ради – Кривошеїн Віталій Володимирович, доктор політичних наук (23.00.01 – теорія та історія політичної науки), професор, декан факультету суспільних наук і міжнародних відносин Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара Міністерства освіти і науки України. Зауважень немає.

Офіційний опонент – Лісєнко Олена Василівна, доктор соціологічних наук (22.00.01 – теорія та історія соціології), професор, професор кафедри філософії, соціології та менеджменту соціокультурної діяльності ДЗ «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К.Д. Ушинського» Міністерства освіти і науки України.

Зауваження:

1. Дисертант цілком слушно зазначає, що ключовим суб'єктом конструювання національної ідентичності є держава та сукупність її інститутів. Водночас в роботі національна ідентичність інтерпретується як дискурсивний феномен, що трансформується у взаємодії різних соціальних суб'єктів – держави, політичних партій, інститутів громадянського суспільства, медіа, інтелектуальних спільнот, релігійних організацій, іноземних суб'єктів, родини. У цьому контексті хотілося б почути думку дисертанта: практики конструювання яких саме суб'єктів є найбільш впливовими на трансформацію української національної ідентичності, процеси національної ідентифікації в сучасних реаліях?

2. Запропоноване дисертантом виділення двох ключових проєктів національного конструювання української національної ідентичності – «центрально-європейського» та «пострадянського» є продуктивним. Разом з тим воно потребує додаткової конкретизації, зокрема щодо уточнення основних ціннісно-сміслових критеріїв їх розмежування, а також визначення регіональної специфіки прихильників цих проєктів в сучасному українському суспільстві.

3. Дисертація значно виграла б, якби у висновках до 3 розділу дисертації «Конструювання української національної ідентичності під час війни: ключові трансформації» автор здійснив більш чітку систематизацію основних модусів трансформації української національної ідентичності в умовах війни.

Офіційний опонент – Комих Наталія Григорівна, кандидат соціологічних наук (22.00.04 – спеціальні та галузеві соціології), доцент, завідувач кафедри психології, соціології та педагогіки Дніпровського державного університету внутрішніх справ Міністерства внутрішніх справ України.

Зауваження:

1. Поняття «національна ідентичність» у дисертації подається переважно в межах конструктивістської парадигми як дискурсивний конструкт, що формується у процесі виробництва, поширення та інституціоналізації певних смислів, наративів і символічних репрезентацій. Такий підхід є теоретично обґрунтованим і відповідає сучасним тенденціям розвитку соціологічного знання. Водночас у роботі простежується певне зміщення аналітичного акценту у бік дискурсивного виміру, що призводить до недостатнього розкриття зв'язку національної ідентичності з повсякденними соціальними практиками та структурними умовами її відтворення.

Зокрема, поза належною увагою залишаються механізми «вкорінення» ідентичності у повсякденному житті індивідів і соціальних груп, які проявляються у рутинних діях, практиках споживання, мовних практиках, освітніх траєкторіях, професійній діяльності та інших формах соціальної поведінки. Саме через такі практики відбувається не лише репрезентація, але й відтворення та закріплення ідентичності на рівні життєдіяльності індивіда, що є важливим аспектом її стабільності та тривалості.

Крім того, у роботі недостатньо висвітлено роль соціальних структур — класових, регіональних, інституційних та стратифікаційних — у процесах формування та трансформації національної ідентичності. Врахування структурного виміру дозволило б глибше розкрити неоднорідність ідентифікаційних процесів, їх залежність від соціального становища, доступу до ресурсів, освітнього рівня, типу зайнятості та інших соціальних чинників.

Таким чином, поєднання дискурсивного аналізу з аналізом повсякденних практик і соціальних структур могло б суттєво підсилити пояснювальний потенціал дослідження, забезпечивши більш комплексне та багаторівневе розуміння національної ідентичності як соціального феномену.

2. Варто звернути увагу на те, що при аналізі механізмів конструювання національної ідентичності на державному рівні автором недостатньо враховано сучасну нормативно-правову базу, яка безпосередньо регламентує відповідну сферу. Зокрема, поза аналітичним полем дисертації залишився

Закон України «Про основні засади державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності», що набув чинності 1 січня 2023 року.

Зазначений нормативно-правовий акт має принципове значення для дослідження, оскільки на законодавчому рівні закріплює визначення понять «національна ідентичність» та «громадянська ідентичність», окреслює їх змістовні характеристики, а також визначає ключові принципи, суб'єктів і механізми реалізації державної політики державними інституціями. Включення аналізу положень цього Закону дозволило б суттєво підсилити теоретико-методологічну базу роботи та забезпечити її більшу концептуальну визначеність.

Особливої уваги заслуговує і той факт, що зазначений Закон було прийнято в умовах повномасштабної війни — у період 31-го року незалежності України, що підкреслює його стратегічне значення як інструменту консолідації суспільства та цілеспрямованого формування державою політики національної ідентичності в умовах екзистенційних викликів.

Урахування положень цього Закону дало б можливість не лише підсилити емпіричну базу дослідження, але й забезпечити більш чітку прив'язку теоретичних положень до актуального інституційного контексту.

3. Запропонований автором поділ на конкуруючі проекти національної ідентичності (зокрема, «центрально-європейський» та «пострадянський») є аналітично продуктивним і дозволяє окреслити ключові вектори ідентифікаційних процесів в українському суспільстві. Обраний підхід є методологічно грамотним в контексті вирішення завдань дослідження та досягнення його мети. Водночас такий підхід певною мірою спрощує складну, багатовимірну та динамічну структуру сучасних соціокультурних трансформацій.

Зокрема, при аналізі матеріалу дисертації, особливо у третьому розділі, на нашу думку, не вистачає більш детального розгляду не лише двох полярних моделей, але й тих практик формування національної ідентичності, які перебувають у процесі активного програвання. Йдеться про нові, гібридні конфігурації національної ідентичності (українці за кордоном, цифровомережева ідентичність), що формуються під впливом сучасних соціальних трансформацій, передусім в умовах війни та посилення ролі громадянського суспільства.

Варто зауважити, що бінарний підхід до аналізу ідентичності є характерним насамперед для модерного типу соціальної організації, тоді як сучасне українське суспільство демонструє риси постмодерності, зокрема фрагментарність, множинність ідентичностей та гібридність соціокультурних процесів. У цьому контексті обмеження аналізу лише двома проектами ідентичності звужує пояснювальний потенціал дослідження. Особливої уваги заслуговує роль громадянського суспільства як активного суб'єкта конструювання нових моделей національної ідентичності. Таким чином, включення до аналізу проміжних або гібридних моделей ідентичності, а також

більш чітко окреслення процесів формування нової ідентичності, зумовленої активністю громадянського суспільства, дозволило б суттєво поглибити дослідження та підсилити його відповідність сучасним соціологічним підходам до аналізу складних соціальних трансформацій.

4. Погоджуючись із аргументованою тезою дисертанта в роботі про роль повномасштабної війни як потужного фактора консолідації українського суспільства, вважаємо за доцільне рекомендувати автору більш детально враховувати регіональну гетерогенність сприйняття певних елементів конструкту ідентичності (зокрема, в питаннях історичної пам'яті та мовної політики). Оскільки соціологічні моніторинги продовжують фіксувати певну специфіку ціннісних орієнтацій у різних регіонах, автору варто було б приділити більше уваги аналізу ризиків «уніфікації» моделі національної ідентичності. Поза увагою залишились аспекти практик конструювання ідентичності адаптовані досвідом мешканців прифронтових та деокупованих територій, чия соціальна реальність має свої особливості.

Така деталізація дозволила б автору більш обґрунтовано спрогнозувати стійкість та життєздатність сконструйованого дискурсу в довгостроковій перспективі, уникаючи потенційних розривів між загальнонаціональним проєктом та локальними контекстами.

5. Певної методологічної корекції потребує твердження здобувача на стор. 193 щодо обмеженості методу опитувань через фактор «соціально очікуваних відповідей» респондентів. Подібний скепсис автора виглядає дещо суперечливим з огляду на загальну логіку його власної роботи. По-перше, у соціологічній методології проблема соціальної бажаності успішно нівелюється шляхом застосування спеціальних шкал (наприклад, шкали соціокультурної конформності) та коректного формулювання запитань-фільтрів, що забезпечує надійність даних.

По-друге, і це головне, сам автор у межах дисертації демонструє якісне володіння методом порівняльного (компаративного) аналізу, залучаючи дані різних дослідницьких центрів для підтвердження своїх положень. Саме зіставлення результатів декількох незалежних опитувань є потужним інструментом верифікації: якщо різні вибірки та різні інструментарії фіксують подібні тенденції трансформації ідентичності, то фактор «соціально очікуваності» перестає бути критичним викривленням.

Таким чином, зауваження автора про «низьку надійність» методу опитування та методики побудови шкали запитання виглядає некоректним, оскільки він сам успішно долає ці обмеження через порівняльний аналіз та триангуляцію даних, що лише підсилює обґрунтованість його дисертаційних висновків. Було б варто уточнити позицію здобувача щодо того, чому він висловив таку недовіру до методу, який фактично став емпіричним фундаментом його роботи.

6. У дисертаційній роботі загалом простежується достатньо змістовне та аналітично насичене представлення емпіричного й теоретичного матеріалу. Водночас слід звернути увагу на недостатнє використання візуалізації даних

та слабку інтеграцію таблиць і рисунків у текстовий виклад. Зокрема, у ряді випадків (наприклад, с. 94, де подано характеристики, що відрізняють сучасну національну державу від традиційних феодально-монархічних держав) інформація представлена виключно в текстовій формі, хоча її структура та порівняльний характер дозволяли б ефективніше подати матеріал у вигляді інфографіки. Це підвищило б наочність викладу, полегшило б сприйняття ключових аналітичних позицій та сприяло б кращій систематизації результатів дослідження.

Крім того, у тексті не завжди здійснено прямі посилання на наявні таблиці та рисунки, що знижує рівень їхньої інтегрованості в загальну логіку викладу. Послідовне маркування та коментування візуальних елементів у тексті дозволило б підсилити структурну цілісність роботи та її методологічну прозорість.

Рецензент – Бойко Вікторія Анатоліївна, кандидат соціологічних наук (22.00.01 – теорія та історія соціології), доцент кафедри політології, соціології та публічного управління Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара Міністерства освіти і науки України

Зауваження:

1. Центральне для дисертації поняття «практики конструювання» залишається значною мірою не операціоналізованим. Автор переконливо описує суб'єктів конструювання та загальну логіку символічної боротьби, але конкретні критерії того, що саме кваліфікується як «практика конструювання», як вона відрізняється від суміжних феноменів (пропаганди, культурної політики, соціалізації), в роботі чітко не прописані. Аналогічно залишається нечіткою межа між «центрально-європейським» та «пострадянським» проектами як ідеальними типами і реальними емпіричними утвореннями: автор застерігає від есенціалізації цих моделей (с. 87), але далі здебільшого оперує ними як відносно монолітними утвореннями.

2. Є питання до методології проведення контент-аналізу публікацій на сайтах Уповноваженого з захисту державної мови та УІНП за 2024–2025 роки. Кодувальні категорії, методика вибірки та критерії аналізу в тексті описані вкрай лаконічно і не дозволяють повноцінно відтворити та верифікувати дослідницьку процедуру. Критичний дискурс-аналіз того самого масиву публікацій не підкріплений детальним описом аналітичних кроків. Решта доказової бази побудована виключно на вторинному аналізі даних інших організацій — Інституту соціології НАН України, Центру Разумкова, групи «Рейтинг» та ін. Такий підхід є правомірним, але не достатнім для концептуалізації явища, яке досліджується

3. Авторська концепція символічної боротьби між двома проектами переконливо аргументована, проте дисертант недостатньо полемізує з альтернативними інтерпретаціями того самого феномену. Зокрема, не розглянуто критично питання про те, чи не є запропонована дихотомія «центральноєвропейський / пострадянський» занадто спрощеною для опису

реального розмаїття регіональних, покоління, класових і освітніх відмінностей в ідентифікаційних практиках українців. Постколоніальний підхід, згаданий у першому розділі, зрештою так і не інтегрований у дослідницьку рамку, хоча міг би суттєво збагатити аналіз. Також поза увагою залишається питання про те, яку роль відіграє соціальна нерівність і класовий чинник у диференціації ідентифікаційних практик (за П. Бурд'є), що є прогалиною з огляду на теоретичний апарат, обраний автором.

4. Дисертація охоплює період від 1991 до 2025-2026 рр., що є значним часовим діапазоном. Проте аналіз розподілений вкрай нерівномірно. Довоєнний період (1991-2014) розглядається здебільшого на рівні загальних характеристик без достатньої конкретизації окремих практик різних суб'єктів у різні президентські каденції. Натомість події після 2022 року аналізуються докладніше. Така нерівномірність частково виправдана логікою дослідження, але знижує повноту аналізу трансформацій у довоєнний період, що є важливим для розуміння передумов пізніших змін.

Рецензент – Гудзенко Олеся Зеновіївна, кандидат соціологічних наук (22.00.01 – теорія та історія соціології), доцент, доцент кафедри політології, соціології та публічного управління Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара Міністерства освіти і науки України..

Зауваження:

1. Термінологічна непослідовність у вживанні поняття «конструювання» знижує концептуальну чіткість роботи. В одних фрагментах воно означає цілеспрямовану діяльність конкретних суб'єктів («конструювання зверху»), в інших – загальну конструктивістську онтологію будь-якого соціального феномену. Ці два значення мають різні методологічні імплікації, і їх змішування без авторського коментарю є джерелом аналітичних непорозумінь.

2. Методологічний розділ вступу є переважно декларативним: методи перераховані, але не обґрунтовані як когерентна дослідницька стратегія. Зокрема, залишається нез'ясованим, як поєднуються конструктивістська методологічна рамка і структурно-функціональний аналіз, що базуються на принципово різних онтологічних передумовах – перша виходить з конститутивної ролі дискурсивних практик, другий – з функціональної інтеграції соціальних структур. Автору слід було б або обґрунтувати методологічну сумісність цих підходів, або чітко розмежувати аналітичні рівні, на яких кожен із них застосовується.

3. Вступна частина дисертації містить твердження, що тематика «характеризується нестачею ґрунтовних робіт», яке подається без систематичного бібліографічного обґрунтування. Автор не наводить критичного огляду наявної літератури, який би чітко демонстрував, де і чому конкретні концептуальні можливості вичерпуються і де виникає обґрунтований простір для нового дослідження. Перехід від «що вже зроблено» до «чому цього недостатньо» як ключовий крок у побудові наукової проблеми у вступі прописаний обмежено. У вступі відсутнє чітке і самостійне

формулювання наукової проблеми. Натомість подається тематичний опис і перелік завдань. Між «проблемою», «метою» і «завданнями» немає достатньої концептуальної дистанції: мета (концептуалізація феномену ідентичності) фактично є переформулюванням тематичного поля, а не відповіддю на окреслену наукову проблему (наприклад: якими механізмами і за яких умов той чи інший суб'єкт конструювання ідентичності набуває або втрачає символічну та адміністративну гегемонію?).

4. В аналізі третього розділу бракує більш детального розгляду того, яким чином різні регіони України (Захід, Центр, Схід, Південь) по-різному реагували на «центрально-європейський» проєкт конструювання ідентичності. Автор згадує регіональну специфіку епізодично (наприклад, знесення монументів та глорифікація СС «Галичина» в ряді західних регіонів), проте не включає регіональний вимір до систематичного аналізу. Це є відчутною прогалиною в дослідженні, яке претендує на охоплення всього українського суспільства.

Результати відкритого голосування:

«За» – 5 членів ради,

«Проти» – ~~немає~~ членів ради.

На підставі результатів відкритого голосування разова спеціалізована вчена рада присуджує **ЯБЛУНОВСЬКОМУ Артуру** ступінь доктора філософії з галузі знань 05 Соціальні та поведінкові науки за спеціальністю 054 Соціологія.

Відеозапис трансляції захисту дисертації додається.

Голова разової спеціалізованої
вченої ради

Віталій КРИВОШЕЇН